

ਭਾਗ—ਅ

8. ਟਿਕਾਉ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ? ਟਿਕਾਉ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
9. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
10. ਵਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਠੋਸ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਦੀ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਠੋਸ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
11. ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ? ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੀ ਹਨ ?
12. ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ/ਪੱਧਰਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
13. ਮੁੱਖ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
14. ਜਲਜੀਵੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ? ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
15. ਨਿਮਨਲਿਖਤ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ :
(ੳ) ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ
(ਅ) ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ।

(Hindi Version)

ਨੋਟ :— ਭਾਗ-ਕ (25 ਅੰਕ) : ਕੋਈ ਪਾੰਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਪ੍ਰਤਿਯੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੇ 5 ਅੰਕ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾ ਉਤਰ ਦੋ ਪ੍ਰਥੋਂ ਸੇ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ।

ਭਾਗ-ਖ (50 ਅੰਕ) : ਕੋਈ ਪਾੰਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਪ੍ਰਤਿਯੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੇ 10 ਅੰਕ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾ ਉਤਰ ਪਾੰਚ ਪ੍ਰਥੋਂ ਸੇ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ।

ਭਾਗ—ਕ

1. ਜੈਵ ਵਿਵਿਧਤਾ ਕੇ ਹੌਟਸਪੌਟ ਸੇ ਆਪ ਕਯਾ ਸਮਝਤੇ ਹੈ ?
2. ਊਰਜਾ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਗਰੀਯ ਸਮਸਯਾਓਂ ਕਾ ਉਲੇਖ ਕੀਜਿਏ।
3. ਪਰਯਾਵਰਣ ਅਧਯਯਨ ਕਾ ਕਯਾ ਸਹਤਵ ਹੈ ?

4. खनिज संसाधनों के अतिदोहन के पर्यावरणीय प्रभाव क्या हैं ?
5. पारिस्थितिक अनुक्रमण कैसे होता है ? व्याख्या करें।
6. वायु प्रदूषण से निपटने के लिए प्रभावी रणनीतियाँ क्या हैं ?
7. बंजर भूमि सुधार क्या है ? इसके लिए अपनाई जाने वाली पद्धतियों की चर्चा कीजिए।

भाग—ख

8. सतत विकास से आप क्या समझते हैं ? सतत विकास के लिए महत्वपूर्ण उपायों के बारे में चर्चा करें।
9. लोगों के पुनर्वास से संबंधित समस्याओं की विवेचना कीजिए।
10. बढ़ती जनसंख्या के साथ, ठोस कचरे का पर्याप्त उत्पादन होता है। ठोस अपशिष्ट प्रबंधन के बारे में विस्तार से चर्चा कीजिए।
11. परमाणु ऊर्जा से आप क्या समझते हैं ? परमाणु ऊर्जा के पर्यावरणीय प्रभाव क्या हैं ?
12. जैव विविधता क्या है ? जैव विविधता के प्रकारों/स्तरों के बारे में चर्चा करें।
13. प्रमुख पर्यावरण संरक्षण अधिनियमों की विस्तार से चर्चा कीजिए।
14. जलीय पारितंत्र क्या होते हैं ? उदाहरण देते हुए चर्चा कीजिए।
15. नोट लिखिए :
  - (क) मानवाधिकार
  - (ख) पर्यावरण और मानव स्वास्थ्य।

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1993

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

INDUSTRIAL LAWS

Paper : BCG-404

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—50

Note :—Attempt **FIVE** questions in all, selecting at least **ONE** question from each section. The fifth question may be attempted from any section. All questions carry equal marks.

SECTION—A

1. Explain in brief the provisions of Factories Act, 1948 regarding the safety and welfare of workers.
2. Write a detailed note on registration of Trade Unions.

SECTION—B

3. Discuss the rights and duties of the authorities set up under the Industrial Disputes Act, 1947 for settlement of disputes.
4. State in brief the provisions under the Industrial Disputes Act, 1947 relating to Strikes and Lock-out.

SECTION—C

5. Discuss the powers and duties of Employees' State Insurance Corporation.
6. State in brief rules as to employer's and employee's contribution as provided in Employees' State Insurance Act, 1948.

SECTION—D

7. Discuss the scope and object of Workmen's Compensation Act, 1923.
8. Explain the rules regarding distribution of compensation under Workmen's Compensation Act, 1923.

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1991

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

PUNJABI (Compulsory)

Paper : BCG-402 (i)

Time Allowed—3 Hours]

[Maximum Marks—50

ਨੋਟ :— ਹਰੇਕ ਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੁੱਲ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਪੰਜਵਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਬਰਾਬਰ ਹਨ।

ਭਾਗ—ੳ

1. 'ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ' ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
2. ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ' ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਖ ਕਰੋ।

ਭਾਗ—ਅ

3. ਫ਼ਾਸਲੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰੋ।
4. ਫ਼ਾਸਲੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਭਾਗ—ੲ

5. (ੳ) ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲੇਖ ਰਚਨਾ ਕਰੋ।
(ਅ) ਕਾਰ ਵੇਚਣ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਦੀ ਕੰਟੀਨ ਠੇਕੇ 'ਤੇ ਚੜਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਲਿਖੋ।
6. (ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਜਾਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸੰਕਟ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲੇਖ ਰਚਨਾ ਕਰੋ।
(ਅ) ਘਰ ਦੀ ਨਿਲਾਮੀ ਜਾਂ ਗੁੰਮਸੁਦਾ ਦੀ ਭਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਲਿਖੋ।

ਭਾਗ—ਸ

7. ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
8. ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ? ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਚਾਨਣਾ ਪਾਓ।

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1997

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

MUDHLI PUNJABI

(In Lieu of Punjabi Compulsory)

Paper-BCG-402 (ii)

Time Allowed—3 Hours]

[Maximum Marks—50

ਨੋਟ :— ਹਰੇਕ ਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੁੱਲ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਪੰਜਵਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਬਰਾਬਰ ਹਨ।

ਭਾਗ—ਪਹਿਲਾ

1. ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :
ਖਾਨਗਾਹੀ ਦੀਵਾ ਬਾਲਦੀਏ,
ਕੀ ਲੋਚਦੀਏ ? ਕੀ ਭਾਲਦੀਏ ?
ਕੀ ਰੁਸ ਗਿਆ ਤੇਰਾ ਢੋਲ ਕੁੜੇ ?
ਯਾ ਸਖਣੀ ਤੇਰੀ ਝੋਲ ਕੁੜੇ ?
ਯਾ ਸਰਘੀ ਵੇਲੇ ਤੱਕਿਆ ਈ
ਕੋਈ ਡਾਢਾ ਭੈੜਾ ਸੁਫਨਾ ਨੀ ?
ਜੋ ਕਰਦੀ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕੁੜੇ,
ਤੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਵਿੱਚ ਉਜਾੜ ਕੁੜੇ।

2. ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :
 ਹੁਣ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬੜਾ ਹੈ
 ਕੌਣ ਪਹਿਚਾਣੇਗਾ ਸਾਨੂੰ
 ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਮੌਤ ਦਸਖਤ ਕਰ ਗਈ ਹੈ
 ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਯਾਰ ਪੈੜਾਂ ਛੱਡ ਗਏ ਨੇ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਝਾਕਦਾ ਹੈ
 ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਰੀ ਲਿਸ਼ਕ ਹੈ
 ਕਿਸੇ ਢੱਠੇ ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ 'ਚੋਂ
 ਆਉਂਦੀ ਹੋਈ ਲੋਅ ਜਿਹੀ।

ਭਾਗ—ਦੂਜਾ

3. ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖੋ।
 4. ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੰਛੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਲਿਖੋ।

ਭਾਗ—ਤੀਜਾ

5. ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
 6. ਪਾਸ਼ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਭਾਗ—ਚੌਥਾ

7. 'ਕਿਸਾਨ ਸੰਕਟ ਦੇ ਆਰਥਿਕ/ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ' 'ਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।
 8. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁੱਧ ਰੂਪ ਲਿਖੋ :
 ਵਿਧਿਆਰਥੀ, ਸੇਨਾ, ਵਪਾਰਕ, ਤ੍ਰਿੰਜਣ, ਸਿਉਂਕਿ, ਹੰਜੂ, ਜਾਤਰਾ,
 ਦੁਪੈਰ, ਮੇਹਨਤ, ਅਦਿਆਪਕ।

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1990

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

ENGLISH (Compulsory)

Paper - ENC-251

Time Allowed—3 Hours]

[Maximum Marks—50

Note :— Attempt **FIVE** questions in all, selecting at least **ONE** question from each section. The fifth question may be attempted from any section. All questions carry equal marks.

SECTION—A

Do as directed.

1. Put the verb into the correct form, present simple or past simple, active or passive.
  - (i) The company is not independent. It _____ (own) by a much larger company.
  - (ii) It's a big factory. Five hundred people _____ (employ) there.

Complete the sentences using being + the given verb in the correct form.

(iii) I am an adult. I don't like _____ a child. (treat)

(iv) We went to the party without _____. (invite)

Read the situations and complete the sentences using where.

(v) You work in a factory. The factory is going to close down next month. You tell a friend.

The _____ is going to close down next month.

(vi) You play football in a park on Sundays. You show a friend the park. You say :

This is the _____ on Sundays.

Put in that or what where necessary.

(vii) Why do you blame me for everything _____ goes wrong ?

(viii) I won't be able to do much, but I will do _____ I can.

Make one sentence from two. Use who/that/which.

(ix) A building was destroyed in the fire. It has now been rebuilt.

- (x) Some people were arrested. They have now been released. 1×10

2. Put in must or can't :

- (i) That restaurant _____ be very good. It is always empty.
- (ii) That restaurant _____ be very good. It is always full of people.

Read the situation and make sentences from the words in brackets. Use might.

- (iii) I can't find my umbrella. Have you seen it ?

(it/be/in the car) _____

- (iv) Why didn't John answer the door bell ? I am sure he was at home at that time. (he/go/to the bed early)

Use the words in brackets to complete these sentences. Use if _____ should _____.

- (v) We have no jobs at present. (the situation/change)

If _____, we will contact you.

- (vi) I think everything will be ok. (there/be/any problems)

If _____, I am sure we will be able to solve them.

Which is correct ?

(vii) I don't mind if you come home late unless/as long as you come in quietly.

(viii) I am going now unless/provided you want me to stay.

Use your own ideas to complete these sentences.

(ix) It started to rain during _____.

(x) What are you going to do while _____ . 1×10

SECTION—B

3. Why do the swans fill the poet's heart with sadness in the poem 'The Wild Swans At Lake Coole' ? 10
4. What is the central Idea of 'Ah, Are You Digging On My Grave' ? 10

SECTION—C

5. Write the words which are similar in meaning to the following.
- (i) clear and firm
  - (ii) a formal international agreement
  - (iii) the natural features of land

- (iv) happening repeatedly but not necessarily frequently
- (v) incomplete agreement
- (vi) the protection of natural resources
- (vii) the state of no longer existing
- (viii) chemicals used to kill insects
- (ix) to reach a decision after careful thought
- (x) to return to an earlier and better condition. 1×10

6. Complete the sentences with words given below. These words replace the words in parentheses, which are similar in meaning.

abandon, adversely, contention, induce, substantial, accumulation, attributable, curb, pose, undeniable.

- (i) The question of which nations should cut their greenhouse gas emissions remains a matter of (disagreement) _____.
- (ii) Most scientists believe that it is still possible to (limit) _____ the effects of deforestation if we improve our management of the world's forests.

- (iii) There is (unquestionable) _____ evidence that polar ice caps are beginning to shrink.
- (iv) Some politicians argue that developing countries should share responsibility for the (build up) _____ of greenhouse gases.
- (v) Rising sea levels (present) _____ a threat to inhabitants of coastal areas.
- (vi) During the hurricane, many people had to (leave) _____ their homes.
- (vii) The company put their refrigerators on sale in order to (persuade) _____ customers to buy them.
- (viii) The heat wave (badly) _____ affected all the farms in the area.
- (ix) It costs a/an (considerable) _____ amount of money to buy a car that has a gas electric engine.
- (x) Many people believe that the recent warm winters in North America are (caused by) _____ to global warming.

1×10

SECTION—D

7. When does Language Learning Begin ? 10
8. What are the advantages of Multilingualism ? 10

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1994

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

**PRINCIPLES AND PRACTICES OF BANKING AND
INSURANCE**

Paper : BCG-405

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—50

Note :—Attempt **FIVE** questions in all, selecting at least **ONE** question from each section. The fifth question may be attempted from any section. All questions carry equal marks each.

SECTION—A

1. Write a note on credit control policy of Reserve Bank of India.
2. Write a note on structure of Commercial Banking in India.

SECTION—B

3. What do you mean by Mutual Funds ? What are its types ?
4. Write a detailed note on financial inclusion in India.

SECTION—C

5. What are characteristics of Life Insurance Contract ?

6. Write a note on the attitude of people towards insurance sector in India.

SECTION—D

7. What are the features of IRDA Act ?
8. What is General Insurance ? Explain its types also.

Exam. Code : 108504

Subject Code : 1996

B.Com. 4th Semester (Batch 2021-24)

ENVIRONMENTAL STUDIES

Paper : ESL-221

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—75

Note :— Section-A (25 marks) : Attempt any **FIVE** questions, each carrying **5** marks. Answer to any of the questions should not exceed **two** pages.

Section-B (50 marks) : Attempt any **FIVE** questions, each carrying **10** marks. Answer to any of the questions should not exceed **five** pages.

SECTION—A

1. What do you understand by Hotspots of biodiversity ?
2. State the urban problems related to energy.
3. What is importance of Environment Studies ?
4. What are the environmental impacts of overexploiting mineral resources ?
5. How does Ecological Succession take place ? Explain.
6. What are the effective strategies to combat air pollution ?
7. What is Wasteland reclamation ? Discuss about the methods adopted for it.

SECTION—B

8. What do you understand by sustainable development ? Discuss about the important measures for sustainable development.
9. Discuss the problems related to rehabilitation of people.

10. With the increasing population, there is ample generation of Solid waste. Discuss in detail about Solid waste management.
11. What do you understand by Nuclear Energy ? What are the environmental impacts of Nuclear power ?
12. What is Biodiversity ? Discuss about the types/levels of Biodiversity.
13. Discuss in detail about the major Environment Protection Acts.
14. What are Aquatic ecosystems ? Discuss giving examples.
15. Write notes on :
  - (a) Human Rights
  - (b) Environment and Human Health.

(Punjabi Version)

ਨੋਟ :— ਭਾਗ-ੳ (25 ਅੰਕ) : ਕੋਈ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਹਰੇਕ ਦੇ 5 ਅੰਕ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੋ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਾਗ-ਅ (50 ਅੰਕ) : ਕੋਈ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਹਰੇਕ ਦੇ 10 ਅੰਕ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪੰਜ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਾਗ-ੳ

1. ਜੈਵਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਹੋਟਸਪੋਟਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ?
2. ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
3. ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ?
4. ਖਣਿਜ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ?
5. ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਸਮਝਾਓ।
6. ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਕੀ ਹਨ ?
7. ਬੰਜਰ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀ ਹੈ ? ਇਸਦੇ ਲਈ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।